

2. Йолкіна Л. В. Визвольний шлях // Енциклопедія Сучасної України. Київ, 2005. Т. 4. С. 393–394 : іл. URL: <https://esu.com.ua/article-33969>.
3. Історія України, українського народу та його культури у журналі «Визвольний шлях» : сист. покажч. (1948 – серп. 1991). Київ, 2021. 346 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0016741
4. Кононенко В. Бібліографічне опрацювання змісту журналу «Визвольний шлях» // Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України : зб. матеріалів конф., Київ, 28 січ. 2004 р. Київ, 2004. С. 26–29.
5. Тимошик М. Лондонський журнал «Визвольний Шлях» та його місце в історії української журналістики на чужині // Вісн. Львів. ун-ту. Серія Журналістика : зб. наук. пр. Львів, 2021. Вип. 49. С. 29–45. URL: <https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Visnyk-49-druk.pdf>.
6. Українська революція 1917–1921 рр. на сторінках журналів «Визвольний шлях» (1948–2009) та «Український історичний журнал» (1991–2016) : бібліогр. покажч. Київ, 2018. 80 с. URL: <http://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=9407>.

УДК 025.171:099.1(0.026)

**ІСТОРІЯ КОНВОЛЮТУ ІЗ КНИГОЗБІРНИ
УКРАЇНСЬКОГО КЛУБУ В ПОЛТАВІ
(за матеріалами фонду бібліотеки ім. М. А. Жовтобрюха
Полтавського національного педагогічного університету
ім. В. Г. Короленка)**

Тіткова Світлана Анатоліївна,
завідувачка сектору
ORCID 0000-0002-6823-4626;
Швидун Ірина Володимирівна,
завідувачка сектору
Бібліотеки ім. М. А. Жовтобрюха
Полтавського національного педагогічного
університету ім. В. Г. Короленка
Україна, Полтава

***Анотація.** Проведено дослідження одного із конволютів, що містить праці І. Курилова. Видання висвітлює історію Полтавщини, зокрема подробиці життя населення та про культові споруди міста Ромни. Просліджуються шляхи*

комплектування фонду бібліотеки ім. Михайла Андрійовича Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Особливої уваги надано виданням, що потрапили до університетської бібліотеки з книгозбірні Українського клубу, що певний період часу працював у Полтаві.

Ключові слова: бібліотечний фонд, рідкісні та цінні видання, Український клуб, електронний каталог.

Annotation. In order to preserve and popularize rare and valuable publications, there search of one of the convolutes containing the works of I. Kurylov was conducted. The publication covers the pages of the history of Poltava region, in particular, the details of the life of the population and the religious buildings of Romny. It also traces the ways of acquisition of the collection of the Mykhailo Andriyovych Zhovtobriukh Library of the V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University. Particular attention is paid to the publications that came to the university library from the bookstore of the Ukrainian Club, which operated in Poltava for a certain period of time.

Keywords: library fund, rare and valuable editions, Ukrainian Club, electronic catalog.

Одним із основних завдань бібліотек є популяризація бібліотечних фондів та підвищення інтересу до пошукової роботи, яка спрямована на здобуття нових знань із різноманітних джерел інформації. Слід зазначити, що у час розвитку інформаційних технологій актуальним залишається отримання корисної інформації із друкованих джерел.

У фонді бібліотеки ім. Михайла Андрійовича Жовтобрюха зберігаються унікальні видання, серед яких особливе місце займають книги сектору рідкісних видань, створеного у 1992 р. Співробітники бібліотеки доклали чимало зусиль та кропіткої праці, щоб здійснити вибірку рідкісних та цінних видань із загального фонду [1]. Особливу цінність представляють пам'ятки книжкової культури першої половини XVIII – 30-х років XX ст., їх налічується майже 10 тис. документів [8, с. 247]. Різними шляхами потрапляли до книгозбірні нашого вишу ці книжкові скарби. Треба зазначити те, що надходження книг почалося із відкриттям Полтавського вчительського інституту в 1914 р., коли й було засновано бібліотеку [8, с. 247]. Її книжковий фонд складала видання, які надходили від дарувальників та із книгарень різних установ. Так, у період 1919–1921 рр. бібліотека одержувала книги з ліквідованих і реорганізованих навчальних закладів. Щедрим поповненням бібліотечного фонду стало придбання цінних видань із книгозбірні Петра Васильовича Голубовського – українського історика XIX ст., які лягли в основу наукового фонду книгозбірні вишу [8, с. 247]. Історія формування та

збагачення бібліотечного фонду цікава, насичена розповідями про шляхи надходження та мандри книг. Сторінки історії бібліотечного фонду не були б заповнені, якби дослідники не намагалися відкривати таємниці, що приховані часом у книжкових перлинах.

Зараз проводиться кропітка робота з оцифрування фонду рідкісних видань з метою їх збереження, також звіряються каталоги з інвентарними книгами, виправляються помилки та неточності, друкуються відсутні каталожні карточки та заноситься недосатня інформація до електронного каталогу.

При роботі з оцифруванням фонду рідкісних та цінних видань, коли знайомишся з кожною сторінкою, привертають увагу книги, що потрапили із книгозбірні Українського клубу, який знаходився у Полтаві та працював протягом 1913–1919 рр. [9, с. 56]. Бібліотека Українського клубу на початку Української революції 1917–1921 рр. налічувала понад дві тисячі томів [9, с. 59]. Книгозбірня клубу весь час поповнювалась. У 1918 р. частину приміщення Українського клубу було надано товариству «Просвіта» та передано книгозбірню, що сприяло її активному поповненню і вже на початку 1920-х років бібліотека вважалася чи не найкращою у Полтаві [9, с. 60]. Проте політичне становище та економічні труднощі призвели до передачі бібліотеки Полтавському історико-філологічному факультету, а згодом – часткового розпорощення, що було досить типовим явищем того часу [7, с. 18]. Про книгозбірню Українського клубу згадує у своїх спогадах Вадим Михайлович Щербаківський – український археолог, етнограф, відомий громадський діяч. Він пише про придбання книг для Українського університету та висловлює побажання: *«...Коли додати до цього ще й українську бібліотеку, що була при Українському Клубі, то ми вже мали досить добру збірку українських книжок для університету»* [11, с. 10]. З цих слів можна зробити висновок, що бібліотечний фонд Українського клубу складали унікальні та цінні видання, які бажали б придбати науковці-книгознавці.

Досліджуючи сучасний фонд рідкісних видань та неопублікованих документів бібліотеки ім. Михайла Андрійовича Жовтобрюха, ми з гордістю зазначаємо, що у бібліотечному фонді нашого університету дбайливо зберігаються 48 примірників (в них 61 праця), що потрапили із книгозбірні, яка належала Українському клубу. Серед всіх цих видань – 14 праць, присвячених полтавському краю. Особливої уваги заслуговують конволюти, яких налічується 9 примірників (в них вміщено 22 праці).

За визначенням, конволют – це збірник, складений із різних рукописів або творів і переплетений в один том [10, с. 477].

Привернув увагу конволют, що містить краєзнавчі праці І. О. Курилова – старости Роменського Свято-Духовського собору. Він присвячується історії Полтавщини, а саме: опису культових споруд та релігійному життю в Ромнах. Про те, що конволют знаходився у книгозбірні Українського клубу, свідчать печатки цієї установи на сторінках видання. Ретельно вивчаючи ці печатки, які є також і на палітурці, можна припустити, що праці І. Курилова оформлені у конволют саме під час їх перебування у бібліотеці Українського клубу, але вірогідно і те, що вони були подаровані книгозбірні цієї установи вже у вигляді конволюту.

Перша праця І. Курилова – «Историко-статистическое описание Роменскаго Свято-Духовскаго собора», що є бібліографічною рідкістю, навіть у чималих фондах ПОУНБ ім. І. П. Котляревського та Полтавського краєзнавчого музею ім. Василя Кричевського немає цієї праці. У названій книзі зазначено, що вона дозволена цензурою у Києві в серпні 1887 р. та була надрукована того ж року друкарнею «Типографія бр. Э. и Н. Дельбергъ» у місті Ромни [4]. Замість передмови автор праці вміщує розповідь про те, що працюючи понад десять років у соборі, він переконався в тому, що опис соборної церкви, складений у 1827 р., є недостовірним [4, с. 3–5]. Цей факт спонукав І. О. Курилова написати власний опис, спираючись на письмові та речові пам'ятки старовини. Книга І. О. Курилова «Историко-статистическое описание Роменскаго Свято-Духовскаго собора» містить п'ять розділів. У першому «Историческое изслѣдование о времени основанія Успенской церкви» розповідається про історію заснування міста Ромни та про дерев'яну Успенську церкву, яка ще до початку XVIII ст. вважалася соборною у місті Ромни. У другому – «Историческое описание каменной соборной церкви» автор пише про церкву та згадує благодійницю Мавру Заборовську, яка начебто сприяла будівництву цієї споруди. У третьому – «Описание иконостаса и другихъ замѣчательныхъ вещей, находящихся въ соборной церкви» вміщено опис іконостасу та інших церковних речей. У четвертому – «О недвижимыхъ имуществахъ и о доходахъ церковныхъ» сповіщається про нерухоме майно та прибутки церкви. Останній – «О священно-церковныхъ служителяхъ собора и о составѣ прихода» – розповідь про священослужителів собору та склад приходу. Староста

І. Курилов у кінці свого опису вміщує додаток, який складається із декількох документів [4].

Наступне видання «Церковъ Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи», що міститься у конволюті, стало однією із загадок фонду рідкісних видань та неопублікованих документів, яка виявилася несподівано при роботі з їх оцифруванням. Треба спочатку відмітити, що зазвичай на обкладинках конволютів зазначено тільки першу працю, а в каталогах (систематичному й алфавітному) на кожну працю є відповідна картка, у якій зазначають, що певне видання знаходиться разом з першою із книг конволюту. Палітурку досліджуваного нами конволюту в минулому реставрували, і на ній зараз відображено назви першої і третьої книги, а невелика праця «Церковъ Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи» залишилась непоміченою. Її назва не відображена на палітурці конволюту і карточка на неї відсутня в алфавітному каталозі. Про те, що книга «Церковъ Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи» залишалася непоміченою довгий час, свідчить і той факт, що на католожній карточці у систематичному каталозі, де зазначено два видання конволюту, її також немає.

У 2002 р. почалася паспортизація книг фонду рідкісних видань згідно з інструкцією [3], але й у паспорті книги, що знаходиться на звороті палітурки, не зазначена праця «Церковъ Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи». Ймовірно, пізніше, при ретельному вивченні конволюту, це видання було знайдене і на книгу в систематичному каталозі внесена окрема каталожна картка, в якій зазначено, що праця знаходиться у конволюті, першою книгою якого є «Историко-статистическое описание Роменскаго Свято-Духовскаго собора». У 2023 р. при проведенні звірки електронного каталогу з інвентарними книгами були виправлені розбіжності, надруковані відсутні картки для алфавітного каталогу.

Тож, продовжуючи детально досліджувати книгу під назвою «Церковъ Вознесенія Господня въ г. Ромнъ, Полтавской Епархіи», бачимо інформацію про те, що вона була дозволена цензурою у місті Харків 19 вересня 1900 р. та видана у тому ж році друкарнею «Типографія бр. Э. и Н. Дельбергъ». Це видання присвячувалося двохсотлітньому ювілею із дня дозволу на будівництво споруди, який датується 16 жовтня 1700 р. [6]. На титульній сторінці книги зазначено, що видавець – церковний староста І. К. Бондаренко, а упорядником цієї праці є Іван Олексійович Курилов.

У процесі дослідження було виявлено, що видання оформлено у м'яку обкладинку, яка відрізнялася від титульної сторінки елементами оформлення, але у конволюті книга переплетена без друкарської обкладинки. Слід зазначити, що на відміну від інших праць, що складають конволют, ця праця містить ілюстрацію. У праці розповідається про історію створення у Ромнах Вознесенської церкви, і про те, хто був ініціатором її заснування, також, як змінювалися приміщення церкви упродовж двох віків. Книга починається з розповіді про те, яким було місто Ромни та згадується про три дерев'яні церкви: Соборну Успіння Пресвятої Богородиці, Св. Миколая та Покровську. З роками місто розбудовувалося, з'являлися нові вулиці та церкви. Так, у 1700 р. з ініціативи Романа Висоцького (колишнього священника с. Ярошовки) та міщанина Андрія Гайдука було подано лист-прохання побудувати церкву в ім'я Вознесіння Господнього [6]. З часом було надано дозвіл-грамоту, датовану 16 жовтня 1700 р. [6].

Як зазначено у книзі, оригінал цього документа зберігається у Вознесенській церкві [6]. Автор праці шкодує, що не зберігся ані опис цієї дерев'яної споруди, ані її план. Тільки записано, що вона мала невеликі розміри і через сімдесят років стала руйнуватися, бо, мабуть, була збудована із неякісного матеріалу [6]. З роками біля цієї церкви була збудована невеличка церква під дзвіницю в ім'я Св. В. Варвари [6]. Коли зросла кількість вірян, виникла потреба у спорудженні нової Вознесенської церкви. Але спочатку був побудований цегляний завод, щоб виготовляти матеріали для майбутньої будівлі та отримувати кошти від промислової діяльності [6]. Далі у праці розповідається про будівництво та зміни у внутрішньому облаштуванні кам'яної Вознесенської церкви. Віряни постійно дбали про оздоблення та благоустрій цієї будівлі: приносили щедрі пожертви на оновлення, оздоблення та ремонти. Та особливо схвально автор відгукується про утеплення церкви (було побудовано три печі), що створювало більш комфортні умови для вірян [6]. У кінці праці міститься перелік священників (у хронології), які служили у Вознесенській церкві з часів її облаштування – від 1700 р.

Третя праця І. О. Курилова, вміщена у конволют, має назву «Роменская старина. Историческія, статистическія и бытовія записки о городъ Ромнъ и его обывателяхъ, отъ начала города до нашего времени». На титульній сторінці зазначено, що ця праця складається з чотирьох частин та містить історичний і статистичний опис всіх міських церков і вказано, що видання уклав І. А. Курилов у 1897 р. у місті Ромни. У тому ж

році, 2-го вересня у Києві працю було дозволено цензурою, але надруковано через рік (1898 р.) у Ромнах друкарнею Б. Цюнона [5]. Видання відкриває передмова І. Курилова, за нею міститься список джерел, які використовував автор, крім того, на сторінках твору є посилання на інші джерела, також є авторські уточнення та пояснення. Перша частина праці, яка має назву «Отъ древнихъ времен до учрежденія намъстничествъ», друга – «Отъ учрежденія намъстничествъ до преобразованія городскаго управленія», третя частина – «Отъ преобразованія городскаго управленія до настоящего времени», четверта частина – «Историческія и статистическія записки о городскихъ церквахъ». Цікавим фактом є те, що серед опису низки церков у названій праці міститься розповідь і про Вознесенську церкву.

Дослідження конволюту виявило цікавий факт – це видання має чотири інвентарних номери, три із яких перекреслені, а четвертий внесено до існуючої сьогодні інвентарної книги бібліотеки нашого університету. Датований цей запис лютим 1946 р. [2, с. 77]. Як відомо, під час Другої світової війни бібліотека зазнала великих втрат. Фактично, треба було починати все заново: проводити інвентаризацію, складати каталоги [1]. Тож замість пошкоджених інвентарних книг з'явилися нові і, вірогідно, що один із номерів конволюту – довоєнний номер книги, що знаходилася у бібліотечному фонді нашого вишу, інший – сучасний, а ще два свідчать про мандри цього видання, про які ми можемо тільки здогадуватися. Крім печаток Українського клубу, ніяких позначок про перебування цього видання в інших установах немає. Знаходячись у фонді бібліотеки нашого університету (колишнього інституту) конвolut, згідно з відмітками у книзі, пройшов декілька інвентаризацій: перша (не зазначено рік), далі у 1954, 1959, 1969, 1980 та 2004 роках.

При вивченні конволюту дійшли висновку, що три праці І. Курилова оформлені у конвolut досить давно, бо ці видання не мають інвентарних номерів та існували окремо, доки не були оформлені у спільну палітурку, та в інтернет-ресурсах на сайтах бібліотек можна знайти ці праці в їх первинному вигляді. Усі перелічені праці старости І. Курилова, що складають конвolut, мають велику історичну цінність як для ретельного вивчення духовної та історичної спадщини міста Ромни, так і історичного минулого України.

Список бібліографічних посилань

1. Бака М. В., Костенко Л. І., Цветкова Л. Л. Невичерпна скарбниця знань // Історична пам'ять : наук. зб. Полтава, 2000. Вип. 1/2. С. 207–211.
2. Інвентарна книга. № 11 / Бібліотека ім. М. А. Жовтобрюха ; ПНПУ ім. В. Г. Короленка. Полтава.
3. Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання : затверджено наказом Міністерства культури і мистецтв України від 20 листоп. 2001 р. № 708. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1027-01#Text>.
4. Куриловъ И. А. Историко-статистическое описание Роменскаго Свято-Духовскаго собора. Ромны, 1887. 103 с. Конволют.
5. Куриловъ И. А. Роменская старина. Историческія, статистическія и бытовія записки о городъ Ромнь и его обывателяхъ, отъ начала города до нашего времени : в 4 ч. : съ прибавленіемъ историческаго и статистическаго описанія всѣхъ городскихъ церквей. Ромны, 1898. 345 с. // Куриловъ И. А. Историко-статистическое описание Роменскаго Свято-Духовскагособора. Ромны, 1887.
6. Куриловъ И. А. Церковь Вознесения Господня в г. Ромнь Полтавской Епархіи ко дню двухсотлѣтняго юбилея со временъ разрѣшенія на постройку 16 октября 1700 года. Ромны, 1900. 26 с. // Куриловъ И. А. Историко-статистическое описание Роменскаго Свято-Духовскаго собора. Ромны, 1887.
7. Мокляк В., Пустовіт Т., Супруненко О. Будинок Українського клубу в Полтаві: пам'ятка історії доби національного відродження та Української революції. Полтава, 2016. 48 с.
8. Орехова В. Перлини книжкового фонду бібліотеки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка // Рідний край : альманах Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2011. № 2. С. 247–250. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1734/1/Orekhova.pdf>.
9. Пустовіт Т. Український клуб у Полтаві // Пам'ятки України. 2014. № 8. С. 56–63.
10. Словник української мови : в 11 т. Додатковий том. : у 2 кн. Кн. 1: А–Л. Київ, 2017. 556 с.
11. Щербаківський В. М. Український університет у Полтаві : спогади. Полтава, 1994. 40 с.